

Наталія Косінська

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНOSTІ СЦЕНІЧНО-ОБРАЗНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ПРОЦЕСІ ВОКАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті висвітлено критерії та показники сформованості сценічно-образної культури майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі вокальної підготовки. Проаналізовано стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії та практиці, визначено мету та завдання, розкрито сутність понять і визначено їх вплив в процесі вокальної підготовки.

За допомогою критеріїв та показників, викладених в даній статті, викладач в процесі вокальної підготовки має сформуванати у майбутнього учителя музичного мистецтва світоглядні цінності, інтерпретаційні уміння, сценічну майстерність, які шляхом застосування вокальної техніки мають сприяти розкриттю образної системи музичного твору. Критерії (мотиваційно-афективний, когнітивно-інформаційний та діяльнісно-розвивальний) відображають структурні компоненти сценічно-образної культури. Показники розкривають основні ознаки критеріїв та уможливають вимірювання з використанням різних методик, тестів, творчих завдань, діагностик та спостережень.

Ключові слова: *сценічно-образна культура, критерії, показники сформованості, вокальна підготовка, вокальне мистецтво, майбутні вчителі музичного мистецтва.*

The article highlights the criteria and indicators of the formation of the stage-shaped culture of future teachers of musical art in the process of vocal training. The state of the problem under investigation in the pedagogical theory and practice is analyzed, the purpose and tasks are defined, the essence of concepts is revealed and their influence in the process of vocal preparation is determined.

With the help of the criteria and indicators set forth in this article, the teacher in the process of vocal training should form the future teacher of musical art worldview values, interpretive skills, stage skills, which through the use of vocal techniques should contribute to the disclosure of a figurative system of musical work. Criteria (motivational-affective, cognitive-informational and activity-developing) reflect the structural components of the stage-shaped culture. Indicators reveal the main features of the criteria and enable measurement using various techniques, tests, creative tasks, diagnostics and

observations.

Consequently, the diagnostic apparatus is presented, which will allow to carry out a objective analysis of the formation of the stage-shaped culture of future teachers of musical art in the process of vocal training. The determined criteria and indicators of the formation of the stage-shaped culture of the future teacher of musical art provide the basis for organizing the confirmatory stage of the experiment, the implementation of a molding experimental research on the basis of author's technique.

The perspective direction of further research is the development and application of a methodology for shaping the stage-shaped culture of future teachers of musical art in the process of vocal training.

Keywords: *scenic-image culture, criteria, indicators of formation, vocal training, vocal art, future teachers of musical art.*

Сценічно-образна культура майбутнього вчителя музичного мистецтва – це поєднання духовних, морально-етичних та фізичних якостей особистості вчителя, які спрямовані на оволодіння музичним мистецтвом в навчальному процесі, в концертно-виконавській діяльності, а також сприяє особистісному та професійному розвитку. Сценічно-образна культура – це інтегральна особистісна якість, сформовані професійні компетенції, здібності та якості, творчий підхід та виконавська майстерність в галузі вокального мистецтва.

Теоретичне обґрунтування методики формування сценічно-образної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі вокальної підготовки, аналіз особливостей вокальної підготовки майбутніх педагогів-музикантів вищих педагогічних навчальних закладів зумовлює необхідність визначення критеріїв, показників і рівнів означеної якості. Окреслення сутності цих категорій сприятиме проведенню ефективної діагностики на етапі констатувального експерименту, аналізу змін у формуванні сценічно-образної культури майбутніх учителів музики у ході формувального експерименту, характеристиці динаміки удосконаленню цієї якості під час реалізації методики.

Студіювання педагогічних праць дозволило обґрунтувати доцільність визначення критеріїв сформованості сценічно-образної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва, що сприяє виявленню динамічних змін в удосконаленню означеної якості у процесі вокальної підготовки у закладах вищої освіти.

Робота над визначеною темою статті зумовила необхідність вивчення та аналізування наукової літератури, яка склала теоретичну базу дослідження. З-поміж досліджень виокремимо праці науковців, педагогів, у яких: обґрунтовано теоретико-методологічні засади мистецької освіти: О. Олексюк [10], К. Кабріль [5] та інші; сформульовано основи педагогічної майстерності: І. Зязюн [4] та інші; визначено сутність

формування професійної компетентності вчителя, зокрема вчителя музичного мистецтва: О. Горбенко [3], І. Когут [6], Т. Борисова [1] та інші; проаналізовано особливості професійної підготовки майбутнього вчителя музичних дисциплін: Н. Овчаренко [9], Д. Лісун [7] та інші; досліджено специфіку формування різних видів професійної, культури майбутнього вчителя музики: Вей Лімін [2], А. Михалюк [8] та інші.

Метою статті є визначення і характеристика критеріїв та показників сформованості сценічно-образної культури майбутніх вчителів музичного мистецтва в процесі вокальної підготовки, розкриття їх суті та вплив на професійне становлення майбутніх учителів музичного мистецтва.

Основні завдання статті: проаналізувати стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії та практиці; визначити та розкрити критерії, показники сформованості сценічно-образної культури в процесі вокальної підготовки; обґрунтувати вплив діагностичного апарату на здійснення об'єктивного аналізу стану сформованості сценічно-образної культури майбутніх учителів музичного мистецтва.

У педагогічних джерелах відсутнє однозначне трактування поняття «критерій». На переконання І. Зязюна, «критерії оцінювання є основою для класифікації і оцінки на основі виокремлення сукупності ознак показників. Критерії, показники та індикатори, за допомогою яких здійснюється оцінка стану та розвитку досліджуваного предмета, входять у критеріально-оцінювальний апарат [4, с. 42]. І. Когут зазначила, що «критерій (від грец. *criterion*) – це ознака, по якій оцінюється відповідними показниками досягнення певного результату функціонування або розвитку особистості. Критерієм є підстава для оцінки, визначення або класифікації» [6, с. 12].

Поняття «критерії» в педагогічних дослідженнях використовується як «одна з основних ознак, мірило для оцінки, визначення, класифікації чого-небудь» (від грецьк. *kriterion* – засіб судження, мірило) [11, с. 568].

Сутність певного критерію визначається шляхом добору відповідних показників, що дозволяє багатоаспектно охарактеризувати певну якість особистості, динаміку її формування під впливом певних чинників, насамперед педагогічних умов.

Таким чином, у педагогічній інтерпретації показник визначається як характеристика критерію певної здатності, уміння, компетентності тощо, що відповідає певному компоненту у структурі професійної чи особистісної якості. Критерій становить цілісне поняття, а показник – часткове. Відповідно кожному критерію відповідає набір показників, що дозволяє об'єктивно визначити ступінь вияву певної якості за допомогою відібраного методичного інструментарію.

У педагогічних джерелах наявна значна кількість досліджень, у яких представлено аналіз критеріїв і показників сформованості професійних компетентностей, професійних якостей і здатностей майбутнього вчителя музики.

К. В. Кабріль, досліджуючи проблему сформованості ціннісних компетентностей майбутнього учителя музики у процесі диригентсько-хорової підготовки, оцінювала їх за критеріями: афективні (характеризують «емоційно-вольовий тон» (М. М. Бахтін) духовного потенціалу, розвивають у дітей ціннісне сприйняття музики; ґрунтуються на досвіді музичного сприйняття; когнітивні (виявляють здатність майбутнього учителя музики оцінювати та здійснювати музично-теоретичний та вокально-хоровий аналіз виконуваного твору, що виявляють потенційно-регулятивну силу у формуванні ціннісного потенціалу особистості); поведінкові (спрямовані на оцінку рівня сформованості професійних вмінь, характер творчої самореалізації студентів) [5, с. 10].

Критеріями сформованості музично-виконавської компетентності майбутніх учителів музики О. Горбенко визначено: сформованість ціннісно-мотиваційної сфери; ступінь загальнохудожньої, музично-історичної та музично-теоретичної підготовки до здійснення аналізу-інтерпретації; розвиненість сценічно-виконавської сфери; ступінь творчої спрямованості; розвиненість ціннісно-особистісної сфери майбутніх учителів музики [3, с. 12].

Т. Когут, аналізуючи стан сформованості професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя, керувалась такими критеріями, як мотиваційно-ціннісний (дозволяє визначити наявність мотивів та потреб у розвитку професійно-педагогічних комунікативних умінь, виявлення рівня потреби у спілкуванні, наявність ціннісного ставлення та сформованості рефлексивних умінь до професійної діяльності, рівень досягнення мотивації в комунікації); когнітивний (дозволяє визначити рівень якості знань структури комунікативного акту, способів, методів і прийомів організації комунікативної педагогічної взаємодії, морально-етичних норм і правил професійного спілкування та знання стилів педагогічного спілкування); діяльнісний (дозволяє визначити наявність особистісних якостей, що виражаються у соціальній спрямованості особистості під час здійснення професійно-педагогічної комунікації; здатність до вільного використання лексики відповідно до конкретної ситуації, знання стилів педагогічного спілкування; оволодіння високим рівнем професійно-педагогічної комунікативної компетентності) [6, с. 13].

Т. Борисова критеріями підготовленості майбутніх учителів музики до естетичного виховання школярів засобами музично-театрального мистецтва визначила: міру зацікавленості музично-театральним мистецтвом як засобом естетичного виховання учнів; міру інформативної обізнаності в галузі дитячого музично-театрального мистецтва; ступінь сформованості музично-театральних (музично-акторських та музично-режисерських) умінь; міру здатності до методико-організаторської діяльності в галузі учнівської музично-театральної творчості [1, с. 11].

Н. Овчаренко обґрунтувала критерії готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-педагогічної діяльності: мотиваційний – характеризує рівень сформованості мотивації майбутнього вчителя музичного мистецтва до опанування вокально-педагогічними компетенціями у процесі професійної підготовки; сформованості професійних знань, умінь формування цілей, мотивів, інтересів, духовних потреб учнів у сфері вокально-хорового та вокального мистецтва; усвідомлення особистісного смислу до мотиваційного компоненту вокально-педагогічної діяльності; емоційно-процесуальний – характеризує рівень сформованості емоційно-вольових якостей особистості майбутнього вчителя до здійснення вокально-педагогічної діяльності, враховуючи здатність до емоційного сприймання вокального мистецтва; сформованості ціннісного відношення студента до емоційно-процесуального компоненту вокально-педагогічної діяльності; семіотично-герменевтичний – характеризує рівень сформованості знань майбутнього фахівця у сфері музичної семіотики, враховуючи її три виміри (семантику, синтактику, прагматику) та герменевтики, сформованості технологічних знань і вмінь здійснення семіотично-герменевтичного аналізу та донесення його результатів учням у практичній діяльності; аксіологічно-культурологічний – характеризує рівень сформованості вокально-педагогічної культури майбутнього вчителя музичної культури; сформованості професійних культурологічних та аксіологічних знань і вмінь формування вокальної культури учнів; сформованості ціннісного відношення майбутнього вчителя музичного мистецтва до вокально-педагогічної діяльності; творчо-виконавський – характеризує рівень сформованості творчого потенціалу особистості майбутнього фахівця у сфері вокального виконавства та сформованість його вокально-виконавських знань і вмінь; сформованості знань і вмінь творчо-виконавського навчання, виховання і розвитку учнів; сформованості ціннісного відношення студента до творчо-виконавського виду діяльності; психолого-педагогічний – характеризує рівень сформованості особистісної здатності майбутнього вчителя навчатися; сформованості професійних знань і вмінь навчати, виховувати, розвивати учнів з вокального мистецтва; ціннісного відношення студента до навчально-виховного компоненту вокально-педагогічної діяльності; організаційно-просвітницький – характеризує рівень сформованості особистісної здатності майбутнього вчителя до організаторської та просвітницької вокально-педагогічної діяльності; сформованості професійної здатності до формування організаторських та просвітницьких знань і вмінь учнів; сформованості ціннісного відношення майбутнього фахівця до такого компоненту вокально-педагогічної діяльності; особистісно-розвивальний – характеризує рівень сформованості особистісних рис та здатності майбутнього вчителя до самовдосконалення у майбутній професійній діяльності; сформованість професійних знань і вмінь здійснювати особистісний та вокальний

розвиток учнів; сформованість ціннісного відношення студентів до підвищення професійної майстерності з вокальної педагогіки протягом життя [9, с. 20].

З-поміж досліджень сформованості спектру професійних компетентностей, якостей майбутніх учителів музичного мистецтва важливими для нашого дослідження з проблеми формування сценічно-образної культури майбутнього учителя музичного мистецтва є праці, у яких розкриваються критерії і показники сформованості різновидів культури.

А. Михалюк визначила критерії та показники сформованості виконавської культури майбутніх учителів музики, а саме: міра зацікавленості виконавською діяльністю (ступінь інтересу до виконавської діяльності, потреба у самовираженні в процесі виконавської діяльності тощо); ступінь опанування мистецькими знаннями й педагогічними компетенціями (обсяг музично-історичних та музично-теоретичних знань, міра поінформованості щодо музично-виконавського репертуару тощо); якість виконавського висловлювання (рівень розвитку музично-виконавських вмінь, ступінь володіння інтерпретаційно-аналітичними вміннями), здатність до художньо-творчої виконавської діяльності (наявність досвіду самостійної музично-пошукової діяльності, сформованість ціннісних орієнтацій у сфері музики, рівень розвитку творчих здібностей) [8, с. 11].

У дослідженні Вей Ліміна критеріями сформованості вокальної культури майбутнього учителя музики було визначено: міру сформованості позитивного емоційно-мотиваційного ставлення до співацького навчання (показники: захопленість студентів вокально-виконавською діяльністю; бажання пізнавати закони вокальної майстерності; прагнення вивчати співацькі традиції різних народів; наполегливість у навчанні; спрямованість на педагогічну працю); ступінь сформованості фахових знань та вміння оперувати прийомами вокальної роботи (мистецька ерудиція; знання культурних та вокальних, зокрема, національних традицій; розуміння спільних рис та відмінностей вокальних шкіл різних народів; знання основ вокального мистецтва (співацького дихання, звуковидобування, фразування) та методики вокального навчання школярів; розуміння методів вокально-виконавського відтворення художнього образу музичного твору); міра здатності студентів до варіативного опрацювання вокального матеріалу та створення яскравого художнього образу твору (сформованість вокальних умінь та навичок; здатність до створення виконавської інтерпретації вокального твору; уміння яскравого художнього виконання вокального твору перед учнівською аудиторією) [2, с. 11].

На основі аналізу праць з проблеми формування різновидів компетентності, професійних якостей учителя музичного мистецтва, у

яких розкриваються критерії і показники сформованості певної якості, здатності, уміння, можемо визначити критерії сформованості сценічно-образної культури майбутнього вчителя музики, що формується у процесі вокальної підготовки. Керуючись положенням про доцільність відповідності критеріїв структурі сценічно-образної культури, з'ясовано, що мотиваційно-емпатійному компоненту відповідає мотиваційно-афективний критерій, когнітивно-пізнавальному компоненту – когнітивно-інформаційний критерій, творчо-діяльнісному компоненту – діялісно-розвивальний критерій (таблиця 1).

Таблиця 1

Критерії	Показники	Методики для визначення даних щодо показників критеріїв
Мотиваційно-афективний (компонент – мотиваційно-емпатійний)	Потреба щодо формування сценічно-образної культури	Анкетування, тестування, методика «Виявлення рівня професійної спрямованості студентів» Т. Дубовицької (Большая энциклопедия психологических тестов: личность, мотивации, темперамент, интеллект, лидерство, тестирование детей, взаимоотношения, поиск работы, профессиональная ориентация, характер [авт.-сост. А. Карелин]. – М.: Эксмо, 2007. – 414 с.); методика «Емоційна емпатія» В. Бойка (Ильин Е.П. Эмоции и чувства. – СПб.: Питер, 2001. – 752 с.)
	Сформованість здатності до самооцінювання власної сценічно-образної культури	
	Ступінь сформованості ціннісних орієнтацій щодо формування сценічно-образної культури	
Когнітивно-інформаційний (компонент – когнітивно-пізнавальний)	Сформованість знань щодо сутності сценічно-образної культури	Бесіди, опитувальник, тести комбінованого типу
	Міра володіння тезаурусом з проблем сценічно-образної культури	
	Сформованість здатності до збагачення знань про сценічно-образну культуру на міждисциплінарній основі	
Діялісно-розвивальний (компонент – творчо-діялісний)	Міра володіння вокальними вміннями	Вокальні вправи, творчо-сценічні та інтерпретаційні завдання
	Ступінь сформованості здатності до виявлення сценічних умінь	
	Наявність інтерпретаційних умінь	

Мотиваційно-афективний критерій, який відповідає мотиваційно-емпатійному компоненту сценічно-образної культури, характеризує мотиви майбутніх учителів музичного мистецтва до власної формування сценічно-образної культури, ступінь усвідомленості ціннісних орієнтацій, що зумовлюють необхідність відтворення сценічного образу у професійній діяльності, насамперед педагогічній, що виражає цінності певної культури; наявність інтересу до декодування образів музичних творів на основі авторського задуму; сформованість спонукальних мотивів щодо розвитку власних інтерпретаційних, вокальних, сценічних умінь; наявність потреби у розвитку артистизму, комунікативності, емпатії, творчої активності, професійного саморозвитку у вокальній, сценічній, педагогічній діяльності. Потреба щодо формування професійного розвитку, розвитку сценічно-образної культури визначає здатність майбутнього учителя музики до ціннісно-регулятивного осмислення музичних творів, передавання ідейного задуму шляхом інтерпретації смислової палітри образів та їх сценічно-образного відтворення. Тому до показників варто віднести: потребу щодо формування сценічно-образної культури; сформованість здатності до самооцінювання власної сценічно-образної культури; ступінь сформованості ціннісних орієнтацій щодо формування сценічно-образної культури.

Когнітивно-інформаційний критерій сценічно-образної культури майбутнього учителя музичного мистецтва відповідає когнітивно-пізнавальному компоненту означеної якості, що формується у процесі вокальної підготовки. Цей критерій визначає сформованість рівня знань щодо специфіки сценічно-образної культури, розуміння сутності художнього образотворення музичного твору, усвідомлене трактування сценічного образу за допомогою вербальних і невербальних засобів, вокальної техніки, театральних методів; сформованість здатності теоретично застосовувати інтерпретаційний і вокальний аналіз музичного твору; міру володіння знаннями художньо-образної структури, композиції музичних зразків; розуміння цілісності та художньо-смислового наповнення образів; сформованість здатності до синтезу знань щодо вияву сценічно-образної культури на основі міждисциплінарного матеріалу (культурологія, педагогіка мистецтва, теорія музики, герменевтика, театрознавство тощо). Відповідно показниками критерію визначено: сформованість знань щодо сутності сценічно-образної культури; міру володіння тезаурусом з проблем сценічно-образної культури; сформованість здатності до збагачення знань про сценічно-образну культуру на міждисциплінарній основі.

Діяльнісно-розвивальний критерій визначає сутність творчодіяльнісного компоненту сценічно-образної культури майбутнього учителя музичного мистецтва, що формується у процесі вокальної підготовки. Цей критерій дозволяє виявити ступінь сформованості відповідних умінь

(вокальних, сценічних, інтерпретаційних), що забезпечують декодування сценічного образу у майбутній професійній діяльності, його відтворення перед аудиторією, уміння трактувати образи музичних творів за допомогою вокальної техніки, художньої виразності, комунікативності, емпатійності, експресії тощо; здатність за допомогою сценічно-вокального інтерпретування образів впливати на почуття, інтелект учнів; здатність адекватно оцінювати і коригувати власні вокальні, сценічні, інтерпретаційні уміння. До показників діяльнісно-розвивального критерію відносимо: міру володіння вокальними уміннями; ступінь сформованості здатності до виявлення сценічних умінь; наявність інтерпретаційних умінь. Діяльнісно-розвивальний критерій виявляє рівень дієвої здатності майбутнього учителя впливати на емоційний, духовний, творчий розвиток через акторську майстерність, вокальний хист і професіоналізм, інтерпретаційний аналіз на основі використання сценічних засобів педагогічної майстерності.

Вважаємо, що положення вчених щодо сутності інтерпретаційних (герменевтичних) умінь створюють підґрунтя для визначення їх ключової ролі у вияві сценічно-образної культури у процесі педагогічної діяльності, організації концертної роботи, дозвілля школярів. Зокрема ці уміння забезпечують вияв внутрішньої мотивації до сценічної діяльності, вияву акторської майстерності у процесі об'єктивного відтворення художнього образу, дозволяють виявляти самостійність судження, комунікативні задатки у спілкуванні з аудиторією, емпатійність у вираженні емоційного насичення образів музичних творів, артистичність, вокальну майстерність, талант голосоутворення та його експресивну глибину; оригінальність у самостійності трактування образної системи твору. Майбутній учитель музичного мистецтва також має володіти сформованою здатністю до самооцінювання вокальних, сценічних, інтерпретаційних умінь, знаходити способи самовдосконалення у контексті їх розвитку на основі власного досвіду, досвіду колег тощо.

Д. Лісун, визначає інтерпретаційні (герменевтичні) уміння майбутнього музиканта, відповідно до сфер особистості, які є ключовими з позиції впливу на творчу професійну діяльність: мотиваційно-вольовій сфері відповідають такі професійні герменевтичні вміння майбутнього музиканта-виконавця, як сприймати явища музичного мистецтва з позицій особистісних і загальнолюдських цінностей; актуалізувати власний світогляд в інтерпретаційному процесі; когнітивну сферу характеризують такі професійні герменевтичні вміння майбутнього музиканта-виконавця, як пізнавати зміст музичного твору на основі внутрішнього міжособистісного діалогу з його автором; самостійно розв'язувати суперечності пізнання змісту музичного твору, зумовлені специфікою герменевтичного кола; емоційна сфера пов'язана з такими професійними герменевтичними вміннями майбутнього музиканта-виконавця, як ідентифікувати свої

почуття з почуттями композитора; інтерпретувати музичний твір на основі відчуття та емоційного переживання його змісту; творчо-діяльнісній сфері відповідають такі професійні герменевтичні вміння майбутнього музиканта-виконавця, як постійно розширювати й поглиблювати розуміння змісту виконуваного музичного твору; втілювати особистісне розуміння змісту музичного твору в самостійній його інтерпретації [7, с. 10].

На переконання О. Олексюк, «з герменевтичних позицій інтерпретування музичного твору – це не тільки інтелектуальний процес, але й напружена духовно-пізнавальна діяльність особистості, яка спирається на загальнолюдські цінності і спрямована як назовні, так і всередину», адже «інтерпретація музичного твору постає як неперервне розуміння й саморозуміння, перманентне вдосконалення й самовдосконалення» [10, с. 67–68].

Отже, представлено діагностичний апарат, який дозволить здійснити об'єктивний аналіз стану сформованості сценічно-образної культури майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі вокальної підготовки. Визначені критерії (мотиваційно-афективний, когнітивно-інформаційний та діяльнісно-розвивальний) та показники сформованості сценічно-образної культури майбутнього учителя музичного мистецтва дають підстави для організації констатувального етапу експерименту, реалізації формульованого експериментального дослідження на основі авторської методики.

Перспективним напрямком подальшого дослідження є розробка і застосування методики формування сценічно-образної культури майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі вокальної підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борисова Т. В. Методика підготовки майбутніх учителів музики до естетичного виховання школярів засобами музичного-театрального мистецтва: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Київ. 2007. 20 с.
2. Вей Лімін. Формування вокальної культури майбутнього вчителя музики на основі традицій Китаю та України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Київ. 2011. 20 с.
3. Горбенко О. Б. Формування музично-виконавської компетентності майбутнього вчителя музики у процесі фахової підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Кіровоград. 2010. 20 с.
4. Зязюн І. А., Кравченко І. Ф., Кривонос І. О. Педагогічна майстерність: підручник. 2-ге вид. Київ. 2004.
5. Кабріль К. В. Формування ціннісних компетентностей майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі диригентсько-хорової підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Київ. 2013. 20 с.

6. Когут І. В. Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Полтава. 2015. 20 с.
7. Лісун Д. В. Формування професійних герменевтичних умінь майбутнього музиканта-виконавця у фаховій підготовці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Київ. 2011. 20 с.
8. Михалюк А. М. Формування виконавської культури майбутніх учителів музики засобами українського фортепіанного мистецтва: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Київ. 2014. 20 с.
9. Овчаренко Н. А. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-педагогічної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук. Київ. 2016. 40 с.
10. Олексюк О. М., Ткач М. М., Лісун Д. В. Герменевтичний підхід у вищій мистецькій освіті: колект. монографія. Київ. 2013.
11. Пустовіт Л. О. Словник іншомовних слів. Київ. 2000.